

ДОПОВІДНІ ЗАПИСКИ УПОВНОВАЖЕНОГО РАДИ В СПРАВАХ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ ПЕТРА ЛІНТУРА ПРО РЕЛІГІЙНУ ПОЛІТИКУ НА ЗАКАРПАТТІ (1945-1946 рр.)

кандидат історичних наук, Василь Міщанин, PhD.,
доцент, доцент кафедри історії України Ужгородського національного
університету, член богословсько-історичного науково-дослідного центру ім.
архімандрита Василя (Проніна) Мукачівської єпархії УПЦ

1944 рік став переломним в історії Закарпаття. Новий етап настав і у розвитку православної церкви. Впродовж року (листопад 1944 р. – листопад 1945 р.) відбулася зміна юрисдикції православної церкви – Мукачівсько-Пряшівська єпархія вийшла зі складу СПЦ і влилася до РПЦ. І хоча православне духовенство, висловлювало своє лояльне ставлення до нової влади, брало активну участь у возз'єднавчому русі, роботі народних комітетів, комуністична влада використовуючи давні майнові суперечки православних і греко-католиків, намагається використати його в справі ліквідації ГКЦ. «Кожний державно-політичний режим для свого утвердження на Закарпатті проводив вигідну для пануючої держави церковну політику. –пише М.Макара. – Для цього поряд з використанням міжетнічних суперечностей, ставка робилася і на міжконфесійні відмінності...» (МАКАРА, Микола, 1997, с. 127).

Конфліктні ситуації між православними і греко-католиками були спровоковані центральною комуністичною владою, яка взяла курс на ліквідацію греко-католицької церкви на приєднаних до, та після Другої світової війни західноукраїнських землях, і стосувалися, в основному, майнових питань (передача/захоплення храмів, церковного майна), під які постійно підганялася ідеологічна складова. Зазвичай конфлікти розгоралися у селах, де не було вирішене релігійне питання в часи Чехословаччини. Часто у їхній провокації/вирішенні брало участь місцеве окружне/обласне керівництво, яке,

нерідко, виходячи зі своїх релігійних переконань, по-своєму трактує декрети НРЗУ та радянське «церковне» законодавство.

Нами зроблено спробу проаналізувати доповідні записки Уповноваженого у справах релігійних культів П. Лінтура, з яких черпаємо інформацію про становище православної церкви у краї, конфлікти з греко-католиками, сприйняття/несприйняття місцевим чиновництвом церковного законодавства НРЗУ, СРСР. Сталінський режим вмів використовувати в людей у роботі державного механізму. Так було і з П. Лінтуром (фольклористом, літературознавцем, згодом професором УжДУ), якого радянські власті задіяли у «боротьбі» з греко-католиками на посаді Уповноваженого в справах релігійних культів.

Петро Лінтур народився 4 травня 1909 р. в с. Горонда. У 1930 р. закінчив російськомовну гімназію в Мукачеві, а в 1935 р. історико-філологічний факультет у Празі. Збирав фольклор у Югославії, викладав історію та літературу в Хустській гімназії. У часи угорської окупації, був звільнений з роботи і перебував під поліційним наглядом (Лінтур Петро, 2010, с. 411). Як писав у анкеті сам П. Лінтур: «Был уволен со службы в мае 1941 г. и оставался без места вплоть до освобождения, в 1944 г. был в пол. концлагере, все время под полит. надзором» (ДАЗОб, арк. 10).

В дитячі роки у П. Лінтура формуються русофільські погляди. Про своє етнічне походження він писав: «Родичі мої – корінні жителі с. Горонди, русини за національністю»(СЕНЬКО, Іван, 1999, с. 23). Сам же він писався «русский» (Архів УжНУ, арк. 2, 18-20, 22, 30, 37). Був прихильником комуністичних поглядів. У 1926 р., за участь у демонстрації організованій комуністами, П. Лінтура ледь не виключили із гімназії. Навчаючись у Празі «являлся членом комсомольской организации студенческой «Левый фронт», которая подготовляла членов коммунистической партии и питала дружеские горячие симпатии к Советскому Союзу» (Архів УжНУ, арк. 4-4 зворот.).

Ситуація змінюється восени 1944 р. зі вступом Червоної армії на Підкарпатську Русь. На той час П. Лінтур мав великий авторитет серед краян. На Перший з'їзд Закарпатської України його делегували селяни Горонди та містяни Хуста (ДАЗОа, арк. 149, 518). На з'їзді, що відбувся 26 листопада 1944 р. сформовано уряд Закарпатської України – Народну Раду.

Ось як описує цей проміжок життя у своїй автобіографії П. Лінтур: «В ноябре того же года меня выбрали зам. председателя Народной Рады Закарпатской Украины, и в этой должности я оставался до 1946 года, когда был назначен зав. отделом по делам искусств при Закарпатском облисполкоме. По совместительству работал уполномоченным по делам религиозных культов» (Архів УжНУ, арк. 5).

20 квітня 1945 р. в Закарпатській Україні створено Управління в справах культів, до компетенції управління в справах культів належали «всі справи церковні та релігійні, включно упорядкування справ про майно церковних (релігійних) общин та вирішення майнових спорів між ними на території Закарпатської України» (ДАЗОс, арк. 4).

На думку чиновників П. Лінтур відповідав всім вимогам, був фахівцем своєї справи і міг справитись із виконанням функцій на цій посаді (тема дипломної роботи у Карловому університеті: «Заведение церковной унии на Подкарпатской Руси»). (Архів УжНУ, арк. 6). Адміністративна посада зобов'язувала робити й партійну кар'єру. 30 грудня 1944 р., в анкеті П. Лінтур вказує, що він «теперь член партии» (ДАЗОб, арк. 10). Скоріш за все – КПЗУ. Бо у пізнішій автобіографії він вказує, що членом ВКП(б) став у червні 1945 р.

Наприкінці 1944 р., в Закарпатській Україні поновилася релігійна боротьба між православними та греко-католицькими вірниками за храми та церковне майно. На перших порах залагодження конфліктних ситуацій лягало на місцеві органи (сільські, міські, окружні). «Уніати і православні межі собою ведуть роздори і перебирають один від другого церковні маєтки» (ДАЗОе, арк. 7), – зафіксовано у протоколі засідання голів і секретарів СНК Мукачівського округу від

26 січня 1945 року. Збори прийняли рішення не допускати майнових конфліктів і керуватися постановами та декретами НРЗУ.

Однак, виконання постанов НРЗУ щодо релігійних культів реалізовувалися не завжди з дотриманням законодавства, зустрічалися ряд зловживань з боку обласного та окружного керівництва. На думку о. Л. Пушкаша та В. Фенича, голова управління у справах культів П.Лінтур упереджено ставився до греко-католицької церкви. Нібито в селах збирали підписи про виділення земельних наділів, які потім видавались за прохання про перехід у православ'я. У такий спосіб від греко-католиків були відібрані церкви у сс.Ярок, Тросник, Ільниця, Осій, Сокирниця, Нересниця, Ракошино, Стеблівка (ПУШКАШ, Л, о. 2001, с. 90; ФЕНИЧ, В., 2006, с. 238). Нам не вдалося виявити архівні матеріали, які б це підтверджували чи спростували (ДАНИЛЕЦЬ, Ю. а В. МІЩАНИН, 2011, с. 184).

Аналізовані нами «доповідні записки» – це три документи датовані 25 лютого, 23 березня і «май місяць» 1946 р. Причинами їх написання могли стати намагання П. Лінтура відзвітувати про пророблену роботу на займаній посаді протягом 1945 р., окреслити подальші плани реалізації релігійної політики радянської держави на обласному рівні. Відзначимо, що у січні 1946 р повноваження П.Лінтура «урізувались» у зв'язку із формуванням нової (радянської) номенклатури, пов'язаної із утворенням Закарпатської області як адміністративної одиниці УРСР. Він став Уповноваженим ради у справах РПЦ (до 26 березня 1947 р., коли на посаду уповноваженого призначено Івана Ромера), а Раду в справах релігійних культів в 1946-1947 рр. очолив Сергій Лямін-Агафонов (ДАНИЛЕЦЬ, Ю. а В. МІЩАНИН, 2013, с. 92).

Ще у 1945 р., перебуваючи на посаді уповноваженого в справах релігійних культів, у документі «Опасность роста католической агитации в Закарпатской Украине» (26 вересня 1945 р.) П.Лінтур писав про «антинародну» діяльність греко-католицьких вірників у селах Білки, Стеблівка, Богдан, Старе Давидково. У Стеблівці, наприклад, група уніатських вірників силою відібрала від православного священика ключі від церкви, у Богдані православному священику

було кинуто у будинок гранату. П.Лінтур наголошував, що голови окружних народних комітетів в Хусті (Сикура), в Мукачеві (Ледней), в Рахові (Штефанець) негативно ставляться до православних і підпільно підтримують греко-католиків (ДАЗОд, арк. 1-2).

У доповідних записках П. Лінтур критикує місцеве (окружне) начальство, яке, на його думку, було прихильне до греко-католиків. «В селе Горинчово – Хустского округа – в октябре 1945 года произошло событие, которое бросает тень на народную власть, которое идет вразрез с политической линией Облисполкома, которое граничит с провокацией крупного масштаба. Местный комитет села Горинчево насильственно ворвался в приходской дом, с целью отобрать его у церковной общины села Горинчево, несмотря на протест Управления по делам культа, несмотря на протесты всего населения...» (ДАЗОф, арк. 1), – доповідав 25 лютого 1946 р. завідувач Управління в справах релігійних культів при Закарпатському облвиконкомі П. Лінтур.

Зауважимо, що чиновник притримувався русофільських поглядів, був прихильником православ'я, перебував у складі делегації православного духовенства в Москві, де просив радянські власті «взяти під свою опіку церкву, яка «з прадавніх часів» орієнтувалася на Русь» (Лінтур Петро, 2010, с. 412). На його думку, ініціатива із захоплення приходського будинку виходила від «ответственных работников Хустского округа / тов. Сикура, тов. Тимко, тов. Горват /, работников, до сих пор не освободившихся от униатского окружения». П. Лінтур оцінював цей факт як такий, що суперечить «отношению народной власти к церкви», що вони «пошли против декрета Народной Рады и спровоцировали Народный комитет», «своим вредным поведением восстанавливают народ против народной власти» (ДАЗОф, арк. 1). Подібні факти зафіксовані в с. Салдобощ, Нересниця, Старе Давидково.

П. Лінтур наївно вважав, що комуністична влада взялась за відродження православ'я в краї. Про це він пише у черговій доповідній записці від 23 березня 1946 р.: «После изгнания немецко-мадярских фашистских захватчиков из

Закарпатской области, население понемногу начало возвращаться в свою прадедную веру православную веру», а «религиозное объединение послужит полному слиянию в одну семью со своими братьями по крови и по религии» (ДАЗОф, арк. 2). Тут доречным буде згадати слова ігумена Гавриила (Кризина): «Надо сказать, что с установлением советской власти в Закарпатской области абсолютно все конфессии потеряли поддержку государства» (ГАВРИИЛ (КРИЗИНА), игумен, 1999, с. 88).

Доповідна записка «Положение церквей в Закарпатской области» датована травнем 1946 р. містить при блоки-проблеми: I. Успешное развитие движения по переходу в православие после освобождения; II. Причины ставши препятствием этому движению; III. Наше заключение. Причинами переходу до православ'я, на думку П. Лінтура, стало «изгнание немецко-мадярских фашистських окупантов», а «при некоторой поддержке со стороны руководящих властей, движение охватило бы всю Закарпатскую область и увенчалось бы полным успехом» (ДАЗОф, арк. 3). Відчувши слабкість влади греко-католики вирішили взяти реванш: «Униатское духовенство начало настраивать сфанатизированный им народ против народной власти... Советская власть выставляется как власть безбожников, преследующих всякую религию, духовенство и церковь...» (ДАЗОф, арк. 3 зворот).

Призупинка руху до православ'я повязувалася з підпільною діяльністю греко-католицької церкви, яку підтримували «некоторые ответственные органы»: «Они или не понимают, или не хотят понять той линии, которую занимают Советская власть по отношению к церкви. На почве религиозных отношений приходится констатировать целый ряд непростительных ошибок, допущенных Народными Комитетами или сельсоветами и даже партийными работниками, ошибок, направленных в ущерб православного населения» (ДАЗОф, арк. 3 зворот). Така «неправильна робота» щодо православної церкви зафіксована у с. Горінчево Хустського району, коли на протязі трьох місяців (жовтень 1945 – січень 1946 р.)

місцевий народний комітет без особливої необхідності двічі відібрав приходський будинок від православного священика (ДАЗОф, арк. 4-4 зворот).

Складалася парадоксальна ситуація, коли церква рішенням НРЗУ передавалася православним, а рішеннями окружних органів церковний будинок закріплювався за греко-католицькими священиками (села Данилово, Липча, Велятино, Стеблівка Хустського району). Вину за ігнорування політики уряду П. Лінтур покладав на голову Хустського ОНК Юрія Сикуру (ДАЗОф, арк. 5).

Для відновлення руху православ'я П. Лінтур пропонував вжити такі надзвичайні заходи: якнайшвидше розділити землі греко-католицької церкви між населенням, щоб цим кроком підірвати її господарську базу; вжити дії адміністративного характеру проти деяких партійних керівників та працівників комітетів «нежелаючих розуміти протиправності свого поведіння в церковних справах»; проти посилити тиск на керівництво греко-католицької єпархії і уніатське духовенство, яка продовжує проводити підірвну роботу, спрямовану проти Радянської держави, заборонити агітацію проти православної церкви (ДАЗОф, арк. 8).

Та остаточно втілювати питання ліквідації греко-католицької церкви в краї П. Лінтуру не довелося. Для цього сюди направляються більш досвідчені виконавці: ідеологи, партійні чиновники, навіть працівники спецслужб СРСР. Петро Васильович концентрує свої сили на іншому напрямку – «організації та налагодженню роботи державних установ культури і мистецтва» (ГАБОРЕЦЬ, В., 2010, с. 69). Він долучився до заснування Ужгородського університету, драмтеатру, музичного училища в Ужгороді, художнього, і трьох музичних училищ у містах області (ДЕЛЕГАН, М. а О. ХЛАНТА, , 2010, с. 201). На цій посаді він пропрацював до 1953 року. У 1948-1953 рр. обирався депутатом міськради м. Ужгорода. І це в той час, коли творчість самого П. Лінтура неодноразово ставала об'єктом нападок з боку партфункціонерів, літературних критиків (МІЩАНИН, Василь, 2011, с. 106-107). Після захисту кандидатської дисертації з 1953 р.

перейшов на роботу в УжНУ, займається збиранням фольклору. Помер 02 лютого 1969 року.

Список джерел та літератури

Архів УжНУ (Ужгородського національного університету). Особова справа № 161 Лінтур Петро Васильович (13.10.1947-26.03.1969), на 86 арк.

ДАЗОа, ф. Р-14, оп. 1, спр. 9. *Списки і мандати делегатів I з'їзду Народних комітетів у м. Мукачеві* (18.11.1944-26.11.1944), на 528 арк.

ДАЗОб, ф. Р-14, оп. 1, спр. 25. *Анкети керівних працівників НРЗУ з даними про політичну діяльність під час окупації* (30.12.1944), на 16 арк.

ДАЗОс, ф. Р-14, оп. 1, спр. 657. *Декрет НРЗУ про утворення Управління в справах культів* (06.02.1945-20.03.1945), на 7 арк.

ДАЗОд, ф. Р-14, оп. 1, спр. 662. *Доповідні записки Уповноваженого НРЗУ в справах культів про небезпечність зростання католицької агітації, про роль греко-католицького священництва під час угорської окупації, про історію церковної унії та про антинародну поведінку представників греко-католицьких парафій у селах Старе Давидково, Білки, Салбадош* (26.09.1945-16.10. 1945), на 11 арк.

ДАЗОе, ф. Р-377, оп. 1, спр. 4. *Протоколи засідань Мукачівського окружного народного комітету за 1944-1945 рр.* (12.12.1944-29.09.1945), на 93 арк.

ДАЗОф, ф. Р-544, оп. 2, спр. 1. *Докладные записки Уполномоченного Совета по делам русской православной церкви при Совете Министров СССР по Закарпатской области о положении православной церкви по Закарпатской области* (25.02.1946-30.05.1946), на 9 арк.

ГАБОРЕЦЬ, Василь, 2010. П.В. Лінтур як організатор розвитку культури і мистецтва на Закарпатті. In: *Будівничий культури. Збірник матеріалів до 100-річчя від дня народження Петра Лінтура*. Ужгород: Карпати, с. 68-82. ISBN 968-966-671-273-1.

ГАВРИИЛ (КРИЗИНА), игумен, 1999. *Православная церковь на Закарпатье (век XX)*.

Київ. 200 с. ISBN 966-7014-21-5.

ДАНИЛЕЦЬ, Юрій а Василь МІЩАНИН, 2013. Православна церква на Закарпатті в умовах становлення радянської влади (1944-1950 рр.). In: *Русин*. Кишинев, №. 4 (34), с. 88-112. ISSN 1857-2685.

ДАНИЛЕЦЬ, Юрій а Василь МІЩАНИН, 2011. Становище православної церкви в період Закарпатської України (листопад 1944 – січень 1946 рр.) In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Ужгород: Говерла, вип. 27. с. 180-189. Dostupné z: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2011_27_26.

ДЕЛЕГАН, Михайло а Олексій ХЛАНТА, 2010. Документи державного архіву Закарпатської області про громадсько-політичну, культурну й педагогічну діяльність П.В. Лінтура. In: *Будівничий культури*. Ужгород: Карпати, с. 204-210. ISBN 968-966-671-273-1.

ЛІНТУР Петро, 2010. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: В-во В. Падяка, с. 411-412. ISBN 978-966-387-044-1.

МАКАРА, Микола, 1997. Питання релігійної політики в діяльності Народної Ради Закарпатської України (ХІ.1944-1.1946 рр.). In: *Ужгородській унії – 350 років: Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.)*. Ужгород, с. 127-130.

МІЩАНИН, Василь, 2011. Ідеологічне втручання комуністичної партії в діяльність творчої інтелігенції Закарпаття (1946-1950 рр.). In: *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Ужгород: Говерла, вип. 25, с.105-110.

ПУШКАШ, Ласло, о. 2001. *Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть*. Львів: Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 244 с.

СЕНЬКО, Іван, 1999. *Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура*. Ужгород: Поличка карпатського краю, №.1 (101). 144 с. ISSN 0869-0782.

ФЕНИЧ, Володимир, 2006. Греко-католики, православні і влада на Закарпатті (осінь 1944 – зима 1946 рр.). In: *Carpatica-Карпатика*. Ужгород, вип. 35, с. 232-246.